

Haladékok könyve

Orbán Gyöngyi: Hid és korlát. Irodalmi hermeneutikai esszék. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2014. 250 oldal

„(...) egyszer Nápolyban, bizonyos antik sírkövek látványa közben nyilallt belém a parancs, hogy embereket soha ne érintsek meg tolakodóbb kézmozdulattal, mint azokon a sírkő-ábrázolásokon látható.”

Rainer Maria Rilke

Orbán Gyöngyi legfrissebb, *Hid és korlát. Irodalmi hermeneutikai esszék* című kötete az irodalmi nyelv, az irodalmi mű taníthatóságára, illetve taníthatatlanságára, természetére, az irodalomértés interszjektív, dia- és polilogikus feltételeire vonatkozó kérdéseket fogalmaz újra. Az Egyetemi Műhely Kiadó gondozásában közreadott esszé tanulmányok elsősorban nem az irodalom oktatásának tartalmi kérdéseire vagy szoros értelemben vett metodikai-intézményes problémáira fókuszálnak, hanem magának a tanításnak a jelentését, jelentőségét próbálják visszahajlítani, „visszaközéltíteni” valami eredendőbb, ám egyszersmind empikusabb, húsbavágóbb értelemez.

A kötetben szereplő írások fényében a tanítás nem egyéb, mint érintve lét, részvételt lét, az anonim, az idegen, az érthetetlen színe előtti termékeny megtorpanás, elnémulás, sebezhetővé válás, mindenetre (vagy legalábbis a szerző reménykedő perspektívájából): egzisztenciavontkozású (igazság) történés. Ebben a tágasabb szellemi keretben helyezi el a szerző az irodalom(oktatás), nem mellékesen pedig saját írásgyakorlata lehetséges értelmét, céljait, funkcióit. Egy pedagógiai projektről érdemes tehát beszélnünk, vagy pontosabban egy hosszú távon és számos szintéren kibontakoztatott életpálya újabb fontos állomásáról (a szerző egyetemi oktató, több középiskolai irodalomtankönyvet jegyez, a Hermészkedő vetélkedők gigondolója és szervezője). A(z irodalmi) hermeneutika a kilencvenes évek

óta a romániai magyar irodalomoktatás, illetve a felsőoktatás keretében sokat veszített a súlyából, látványos térvészést könyvelhet el, sokan úgy gondolnak rá mint olyan paradigmára vagy diszciplínára, mely – a nyelvbe, az írásbeliségbe, egyáltalán a kommunikációba vetett túlzott és eufemisztikus bizakodása révén – nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat. A kérdés ugyanakkor – azt hiszem, a szerző kérdése is – tulajdonképpen arra vonatkozik, hogy érdemes-e, hasznos-e pusztán diszciplináris környezetben, diszciplináris felosztások mentén gondolnunk a hermeneutikára – gyakorolhatóságának, alkalmazhatóságának kereteitől elvonva, elvonatkoztatva azt –, nem éppen az volna-e a tét, hogy az oktatásszervezés tágasabb szemléleti kereteként, a diszciplína-léten felülemelkedve, mintegy a gondoskodó érintkezés perspektívájaként jusson érvényre (ami nyilvánvalóan nem történt meg sem a középiskolai, sem pedig a felsőoktatás mindennapjaiban).

Mintha erre a helyzetre is vonatkozna az a „haladék”, mely az első fejezet címében (*A haladék*) szerepel. A fejezet lazán egymásba fűződő írásai ugyanis éppen arra figyelmeztetnek, hogy a műélvezet, az értő, elidőző olvasás, a kultúrában lakozás – alapjában véve csak interszjektív, interperszonális feltételek között megvalósuló – képessége az, ami kiemelhet bennünket énésségünk morajló értelmetlenségéből, szoliptikus zártágából, halandóságunk lineáris időbeliségéből (miközben a versenyhelyzet folyamatos előidézésével, a számonkérés, sőt elszámoltatás nem túl körültekintő rendjének fenntartásával a romániai magyar irodalomoktatás is ez utóbbiakban erősít meg). Az itt szereplő esszék annak a lehetőségeit kutatják és tárják fel (tágabb értelemben ezeket a lehetőségeket határozva meg haladékként), hogy miként mozdulhatunk ki az ok-okozatilag, kizárólag múltként, szekvenciák szigorú egymásra

következéseként elbeszélt-felfogott idő láncolatából, miként billenhetünk át a műértelmezés gyakorlatai révén olyan szférákba, melyek az időt nem múlásként, az emberi élet megcsalátásaként, hanem kiteljesedésként, folytonos (újra)képződésében teszik megtapasztalhatóvá, olyan újraképződésként, mely kereső modalitásunk, jelenlétünk hiányában elképzelhetetlen. A szerzővel szólva: „Az újraolvasásra irányuló késztettségünk – amely nem más, mint engedelmes megfelelés a műalkotás velünk szemben támasztott követelményének – megajándékoz az időnek a megszokott felfogástól eltérő, rendkívüli tapasztalatával: mert ilyenkor érzékeljük az időt nemcsak elmúlásában, hanem keletkezésében is. A szöveghez való visszatéréssel az időt engedjük újra visszatérni.” (73.)

Amikor a második fejezetet felítve a szerzővel Averroes arcvonásai nyomába eredünk, ez csak részben metaforikus. Részben, ugyanis az *Averroes* című fejezetbe betagozódó szövegek alapvetően a tapasztalatlanság kérdése körül, annak jegyében fogannak.

„Vájon most – veti fel a szerző –, miután a »tragédia« és a »komédia« szavak jelentése mégiscsak megvilágosodott előtte, és megtörtént a tőlük elválasztó időbeli és kulturális szakadék értelmes áthidalása a kommentárban, azaz sikeresen megvalósult a nyelvi közvetítés, mit láthatott szeme a fémtükörben, amikor belepillantott? Észrevette-e – bár fáradt és álmos volt –, amit a tudat még nem, de a test már mindig is ért és önkéntelenül kinyilvánít (például az arckifejezésben), hogy »az önmaga előtt is rejtett cél« – ókori mestere szavainak teljes megértése, a »tragédia« és a »komédia« fogalmainak lefordítása – az ő számára, aki az iszlám körébe zártan él, lehetetlen? Hogy élete nagy vállalkozása – hogy pusztán a képzelete erejével megszüntesse azt a másfél ezer évnyi, világok közti szakadékot, amely egy másik ember gondolataitól, életétől elválasztja – kudarcra ítéltetett?” (154.)

Nincs más választásunk, mint újra meg újra belezuhanni ugyanabba a hibába, melybe Averroes is – rögzíteni, majd újra felkaparni, megragadhatatlanná váltani, felszabadítani vagy traumatikuságában érvényre engedni az értelmet –, ám éppen

a tapasztalhatóság képtelensége az, ami egzisztenciavonatkozásává váltja a megértés feladatát, ezt az örök kudarcot. Mert a mindenkori Másik világerzékelésének mindenkori közvetlen átélhetlensége, közvetlen módon történő megtapasztalásának, az azonosulásnak a lehetlensége – e megtapasztalhatatlanság kínja, fájdalma, szégyene és egyszersmind öröme – az, ami vonásokat kölcsönöz az emberi arcnak, érzékelhető testkérgét az irodalmi műnek. Amikor olvasunk is, ezekben a vonásokban tájékozódunk, a jól megírt (és okosan olvasott) irodalom esetében nem rögzített gondolatokat, hanem viszonyokat olvasunk, testek idő- és térbeli egymásra vonatkozásának hálózatát.

Úgy tűnik, az imént idézett esszé alábbi sorai már valamelyest továbbmutatnak a Németh László pedagógiai krédóját, programját rekonstruáló, megelevenítő, elő-állító fejezet irányába: „a műalkotás megértése nem merül ki a szöveg reprodukciójában, hanem az értelmezésben bomlik ki, amely viszont mindig tartalmaz (egzisztenciális) vonatkozást az értelmező helyzetére; ez a forrása a régi szövegek nemzedékeken át folytatódó értelemgazdagodásának [...]. Az értelmezés egzisztenciavonatkozása teszi lehetővé, hogy a régi hagyomány nem tűnik el véglegesen a múlt homályában, hanem ismétlődően újjászületik, nem a pusztá repetíció, hanem az egyéni újraátélés, az eleven tapasztalás értelmében. Így nem maga a (rögzített) hagyomány ismétlődik, hanem a hagyomány tapasztalása lesz mindig újjá.” (153.)

Beszédes, hogy a szerző zárófejezetben explicitebb módon is kirajzolódó *ars pedagogicája* a minta, a megelőzőttség-/megelőlegezettség-tudat, a hagyomány alázatos előtérbe vonásával, az arcadás esszéről esszére megújuló gesztusával valósul meg. Olyasfajta intimitással, vallomásossággal van dolgunk, mely paradox módon a megfeszített, önelveszejtő figyelem gyakorlatain keresztül fejlik föl. Ahogy az ígérve tanítani imperatívuszának, úgy a hit vallásának sem előfeltétele az én töretlensége, folytonossága, szubsztancialitása. Sőt épp ellenkezőleg: maga a szerző figyelmeztet arra több alkalommal, miszerint a „religio” szó eredeti